

УДК 821.111: 82-3132

СЕМАНТИЧНИЙ КОНТРАСТ І НЕРІВНІСТЬ В ПОЗИЦІЇ ЗВЕРТАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ)

Ірина Трищенко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
бульв. Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
 <https://orcid.org/0000-0003-2695-0365>
itryshchenko@hotmail.com

Стаття присвячена актуалізації в позиції звертання стилістичних прийомів, які базуються на семантичному контрасті і нерівності. Зокрема, предметом дослідження є функціонування вказаних звертань в художньому тексті. Актуальність теми зумовлена необхідністю отримання нових поглиблених знань про експресивні засоби художнього тексту, які є вкрай важливими для його адекватного розуміння, інтерпретації і перекладу. Мета цієї статті: дослідити функціонування звертань, у яких актуалізуються побудовані на семантичному контрасті і нерівності стилістичні прийоми. В ході дослідження застосовувались методи семантичного, контекстуального аналізу і елементи прагматичного аналізу. Серед контрастних звертань спочатку аналізуються іронічні звертання, які часто включають оцінний компонент конотації. В залежності від контексту оцінний компонент в таких звертаннях може змінювати свій знак на протилежний: з негативного на позитивний і навпаки. Розглядаються приклади нереферентного вживання звертань для створення іронічного смислу. При аналізі оксиморонів-звертань застосовуються положення теорії семантичної комбінаторики М. В. Нікітіна. Встановлюється, що відношення контрадикторності можуть виникати не тільки всередині синтагми-звертання, але і між звертанням та іншою частиною висловлювання. Характеризуються типи такої контрадикторності, а саме: семантична і стилістична. Аналізуються типи градації і частотність їх актуалізації в позиції звертання. Окрім цього, виявляються можливості розташування звертань — компонентів градації в тексті (контактне і дистантне). Визначається роль авторського мовлення в адекватній емітерпретації емоційно-оцінних звертань, які є компонентами градації. Вживання вказаних вище стилістичних прийомів в звертаннях поєднується з оцінним компонентом, сигналізуючи про позитивне чи негативне ставлення мовця до адресата і про певну реакцію мовця на конкретну ситуацію спілкування. Подальше вивчення звертань перспективне у взаємозв'язку з іншими засобами вираження категорії адресатності, а також в плані виявлення їх жанрової специфіки і особливостей актуалізації інших стилістичних прийомів в позиції звертання.

Ключові слова: семантичний контраст і нерівність; художній текст; звертання; оцінний компонент; контекст.

Актуальність цієї розвідки зумовлена постійним оновленням та збільшенням арсеналу експресивних засобів художнього тексту. Майстерність і креативність письменників не мають меж. Автори літературних творів демонструють винахідливість у застосуванні елементів різних рівнів мовної структури в експресивній функції. Вивчення цих елементів у їх взаємодії сприяє якнайповнішому розкриттю авторського задуму і підтриманню його успішного діалогу з читачем. Позиція звертання відкрита для актуалізації різних стилістичних прийомів. Це свідчить про те, що звертання беззаперечно є складником системи експресивних засобів художнього тексту й потребують більш детального вивчення їхніх експресивних можливостей.

Як складні та функціонально неоднозначні засоби вираження категорії адресатності звертання досліджувались у структурно-семантичному (Ю. Апресян, О. Ветрова, В. Гольдин, М. Олікова, Дж. Лич, М. Шорт), прагматичному (Н. Арутюнова,

М. Бахтін, Г. Почепцов, М. Л. Прет, С. К. Левінсон) і соціолінгвістичному (Р. Браун, М. Форд, А. М. Монтегомері, С. М. Ервін-Тріп) аспектах. Але їх експресивний потенціал не знайшов, як видається, вичерпного висвітлення в науковій літературі. Мета цієї статті: дослідити функціонування звертань, у яких актуалізуються побудовані на семантичному контрасті й нерівності стилістичні прийоми. Розвідка виконувалась на матеріалі англomовних художніх текстів. У процесі дослідження застосовувались методи семантичного і контекстуального аналізу, а також елементи прагматичного аналізу.

Принцип контрасту здавна, ще з фольклору, використовується для поживлення оповіді, підсилення її експресивності. Також він вживається для опису складних явищ і подій, виявлення їх суперечливої природи. У художніх текстах він допомагає розкрити неоднозначні стосунки між персонажами й передати зміни в їхній поведінці, емоційному стані та ставленні до певних подій.

Семантичний контраст передбачає нестандартну актуалізацію значень слів і їх сполучуваність у контексті, що, своєю чергою, привертає увагу читачів до потрібних автору ділянок тексту. До групи стилістичних прийомів, що базуються на семантичному контрасті, традиційно включають іронію та оксиморон.

У текстах художніх творів звертання в мовленні персонажів можуть набувати іронічного змісту. Тут буде доречно навести думку С. Походні про необхідність розмежування двох понять: іронії як техніки, стилістичного прийому, й іронії як результату застосування низки інших стилістичних прийомів (Походня, 1984). У позиції звертання також реалізуються як власне стилістичний прийом іронії, так і інші стилістичні прийоми, що надають звертанням іронічного забарвлення. Отже, іронічні звертання можна розподілити на звертання з повною іронією і звертання з неповною (частковою) іронією.

І. Гальперін визначає іронію як «стилістичний прийом, за допомогою якого в будь-якому слові з'являється взаємодія двох типів лексичних значень: предметно-логічного і контекстуального, заснованого на відношенні протилежності (суперечливості)» (2010, с. 133).

І. Арнольд у своєму визначенні іронії згадує про можливість зміни конотацій слова на протилежні при його іронічному вживанні. На її думку, «протилежність конотації полягає у зміні оцінного компонента з позитивного на негативний, пестливої емоції на кепкування, вживанні слів з піднесеним поетичним забарвленням відносно предметів тривіальних і вульгарних, щоб показати їхню нікчемність» (2002, с. 149). Але такий погляд на зміну конотацій є однобічним, адже проаналізований мовний матеріал свідчить про те, що в іронічних звертаннях відбувається зміна не тільки позитивного оцінного компонента на негативний, але й негативного на позитивний.

(1) *Then Michael turned around. Elsworth looked surprised. Then he laughed. "Hello, **criminal**," he said/ Michael stood up. "Hi, Herb." The two men shook hands and Elsworth clapped Michael on the shoulder.* (I. Shaw)

У наведеному прикладі в позиції звертання вживається слово *criminal*, яке зазвичай має негативні конотації, утім у цьому контексті вони змінюються на позитивні. Тут *criminal* вживається мовцем на адресу його давнього знайомого, якого він несподівано зустрічає в поліцейському відділку. Знайомого затримали за перевищення швидкості. У представленій ситуації звертання звучить жартиливо, по-дружньому. Про це сигналізує дієслово *laugh*, яке пояснює емоційний стан мовця.

Однак реалізація стилістичного прийому іронії у звертаннях не обов'язково супроводжується зміною конотації.

(2) *I reached for my wallet. "How much, **bandit**?" "You mean for my help?" "No. Just for your silence in large slices."*

У цьому прикладі приватний детектив звертається до знайомого водія таксі, який нав'язливо пропонує свою допомогу. Детектива дратує те, що таксист упізнав його, незважаючи на спробу змінити зовнішність. Йому потрібне мовчання таксиста, за яке він намагається заплатити. У вказаному контексті слово *bandit* зберігає негативні конотації, і це пояснюється негативним ставленням мовця до адресата, його роздратованістю. Одне й те саме слово при іронічному вживанні в позиції звертання може набувати залежно від контексту (ситуації спілкування) як позитивних, так і негативних конотацій. Лексема *genius* зазвичай містить у своєму значенні позитивний оцінний компонент, має позитивне забарвлення, але в різних контекстах набуває додаткових конотацій.

(3) *"What are those for?," I said. "To furnish the hall of course. It's got to look right." "Okay, **genius**," I said, giving in. "You can come."* (D. Francis)

(4) *"... He could have mined your phony alibi, so you have to cream him. That's why I didn't hear any gunfire: I was drugged senseless. Now comes the clever part." He licked his lips. "Let's have it, **genius**."* (D. Francis)

У прикладі 3 *genius* вживається при звертанні одного з персонажів до коханої дівчини. Воно лунає як реакція на її прагнення допомогти коханому в підготовці дуже важливої для нього справи, усе передбачити, бути поруч з ним у важку хвилину. Тут це слово набуває пестливого відтінку. У прикладі 4 звертання *genius* є реакцією злочинця (вбивці) на початок розповіді приватного детектива, який його викриває. У вказаному випадку звертання набуває негативного відтінку. Іронія стає уїдливою.

Створення іронічного смислу тісно пов'язане з проблемами референції. Г. Почепцов (молодший) виділяє іронічне спілкування поряд з нормальним, екстремально-позитивним і екстремально-негативним спілкуванням. Учений зазначає, що при нормальному спілкуванні іменування людини відбувається у спосіб максимальної конкретизації. Натомість при іронічному спілкуванні спостерігаються відхилення від стандартних способів покликання на адресата (Почепцов, 1987).

Так, з метою створення іронії при неофіційному спілкуванні між близькими людьми вживаються офіційні форми звертань.

(5) *"I don't think you could possibly top that one. Why don't we wrap and do Liszt next time!" "No way, **Madame Producer**. I want to finish this taping with a tour de force."* (E. Segal)

(6) *"But I warn you — you play temperamental artist with me and I'll the whole damn thing from your bad side."* *"Okay, boss."* He smiled. (E. Segal)

(7) *"You have quite a farm here, Mrs. Robinson,"* he said. ... *"Why, I thank you, kind sir,"* my mother said. (J. Updike)

У прикладах 5 і 6 представлена ситуація спілкування чоловіка та дружини. У прикладі 5 чоловік вживає офіційно-ввічливе звертання *Madame Producer*, що окрім іронічного наповнення пом'якшує категоричність незгоди зі співбесідником, яку висловлює мовець. У прикладі 6 мовець (чоловік), уживаючи *boss*, нібито завищує соціальний статус адресата (дружини) і демонструє тим самим згоду з нею, готовність підкоритися її рішенням.

У прикладі 7 розмову ведуть хлопець-підліток і жінка похилого віку, мати його вітчима. Хлопець прагне здаватися дорослим і, намагаючись дотримуватися правил етикету та справити приємне враження на жінку, схвально відгукується про її ферму. Вона повністю розуміє хлопчика і продовжує розмову в заданій тональності (дорослій), уживаючи шанобливу й навіть дещо архаїчну форму звертання — *kind sir*. Це звертання до хлопчика 11 років сповнене доброзичливою іронією.

Як уже зазначалося, іронічні звертання можуть набувати в контексті як позитивної, так і негативної конотації. Іронія у звертаннях може лунати жартівливо-доброзичливо й вживатися для створення гумористичного ефекту, а може бути уїдливою та злою. Це залежить від ситуації спілкування, від наміру мовця або м'яко пожартувати, або бути уїдливим до співбесідника. Але якщо в реальній комунікації вербальні засоби реалізації інтенції мовця доповнюються невербальними, то в художньому творі допоміжну роль грає контекст. Зокрема, адекватній інтерпретації іронічних звертань і їх конотацій сприяє представлений в авторському тексті опис емоційного стану, настрою мовця, тональності його мовлення, жестів або дій, які супроводжують вимову звертання.

(8) *He saw Herb's eyes resting on him sardonically. He was down by the bed appalled/.* *"Hello, mate, how are you?"* said Herb. (Th. Wilder)

(9) *He looked at Coleman, and when he spoke there was irony but no antagonism.* *"Well, my young pathologist friend, Lucy Grainger expects an answer today ..."* (A. Hailey)

(10) *"You wanted me to go."* *"God, no; don't leave me, woman!"* My plaint was **comic**. Peggy **smiled** and said ... (J. Updike)

У прикладі 8 про настрої мовця, його ставлення до адресата свідчить прислівник *sardonically*, значення якого включає негативний оцінний компонент. Отже, іронічне звертання має в цьому контексті негативні конотації. У прикладі 9 старший за віком і досвідченіший лікар звертається до свого молодого колеги. Їм необхідно

ухвалити рішення, від якого залежить доля пацієнта. Помилки тут не має бути, адже на кону — життя людини. Лікарю похилого віку вже неодноразово доводилося ухвалювати подібні рішення, і саме тому він добре розуміє стан колеги та співчуває йому, незважаючи на попередні розбіжності й конфлікти з ним. Про те, що він не тримає зла на співбесідника, ідеться в буттєвому реченні, яке передує прямій мові з іронічним звертанням. Звертання є розповсюдженою релятивною номінацією, яка містить інформацію про вік і професію адресата. У прикладі 10 оповідачем виступає мовець. Він сам дає опис свого звертання до дружини як комічного, уживаючи родовий іменник. Про аналогічну інтерпретацію цього звертання адресатом сигналізує дієслово *smile*.

Ще одним засобом створення іронічного ефекту є нереферентне вживання в якості звертань титулів, звань, термінів родинного зв'язку. Звання й титули вживаються нереферентно як у сполученні з власними іменем чи прізвищем, так і без них.

(11) *Joan. ... You should always attack; and if you only hold on long enough the enemy will stop first. You don't know how to begin a battle; and you don't know how to use your cannons. And I do.* *Dunois. I know what you think of us, General Joan.* (J. B. Shaw)

(12) *"A foolish girl, but attractive, apparently to the male sex. I think,"* said Mrs. Marple, *"that to learn a little more about her, might help me in my inquiries."* *"Have it your own way, Detective-Inspector Marple,"* said Professor Wanstead. (A. Christie)

(13) *Sidney: Air freshener? Jane: Under the sink. (Jane exits) Sidney: Ay, ay, Admiral (He whistles a sailor's horn-pipe amused.) Dear, oh dear...* (A. Ayckbourn)

У прикладах 11 і 12 спостерігаємо нереферентне вживання звань у якості звертань. Ці звертання є реакцією мовця на попередні слова співбесідника. У представлених ситуаціях співбесідник намагається брати на себе невластиві йому функції, давати поради планувати дії, що входять до кола обов'язків осіб, які мають вказані у звертаннях звання. Мовець скептично ставиться до їхніх слів, сумнівається в їхній компетентності та можливості насправді здійснити задумане й досягти успіху. Звідси випливає його іронічність.

У прикладі 13 діалог ведуть чоловік і дружина. Звертання має жартівливо-іронічний, пестливий відтінок, передає позитивне ставлення мовця до адресата (дружини). Воно є наслідком наведеного в попередньому тексті метафоричного порівняння кухні, де дружина підтримує ідеальну чистоту, з морським кораблем.

Таким чином, звертання є одним із засобів надання іронічної тональності оповіді. Іронія у звертаннях поєднується з оцінним компонентом,

сигналізуючи про позитивне або негативне ставлення мовця до адресата.

При створенні різних форм звертань використовується такий стилістичний прийом, як оксиморон. Він теж належить до фігур мовлення, які базуються на відношеннях контрасту. Цей прийом полягає в підкресленому поєднанні непоєднуваного, сполученні несполучуваного. Проте, як справедливо зазначає М. Нікітін, в оксиморонних сполученнях порушуються не логічні, а ономасіологічні норми, інакше ці сполучення втратили б сенс (Нікітін, 2007).

При аналізі оксиморонів-звертань доречно застосувати положення теорії семантичної комбінаторики М. Нікітіна (Нікітін, 2007), який виділяє в лексичному значенні слова інтенціонал (його змістове ядро) та імплікаціонал (периферичні семантичні ознаки, які оточують ядро). Ці ознаки можуть утворювати сильний імплікаціонал (жорстка і високоїмовірна імплікація ознак), слабкий або вільний імплікаціонал (слабка імплікація ознак), неімплікаціонал (неможлива або малоїмовірна імплікація ознак). На цій підставі М. Нікітін досліджує взаємодію лексичних значень слів у словосполученнях, переважно семантичну комбінаторику в бінарних підрядних вільних словосполученнях. Оксиморонні словосполучення він включає до словосполучень з експлікацією неімплікаціональних ознак, а саме несумісних антонімічних ознак (Нікітін, 2007).

Серед оксиморонів-звертань є словосполучення, утворені за моделлю «прикметник + іменник»: тут першими спадають на думку такі словосполучення, як *old boy, old girl, old lad, old chap*. Формально інтенціонали компонентів словосполучення містять антонімічні ознаки, але реально суперечливість цих компонентів уже майже не відчувається. Подібні словосполучення стали клішованими, перетворилися на розмовні формули, фіксуються словниками з приміткою *familiar vocative*, тож можуть вважатися стертими оксиморонами.

Оксиморони трапляються також в емоційно-оцінних звертаннях, які за структурою є двоскладними бездієслівними висловлюваннями. Оксиморонні словосполучення здебільшого перебувають у предикативній позиції, і в такий спосіб адресату предикуються суперечливі ознаки.

(14) *Young Man: You wonderful bitch! Young Woman: Oh, darling.* (W. Saroyan)

(15) *"You beautiful brute", she said...* (J. Brain)

Але така суперечливість відносна, а не абсолютна і знімається в контексті. У прикладі 14 репліка персонажа п'єси В. Сарояна звучить як реакція на повідомлення дружини про те, що в них буде дитина. Слово *bitch* має такі словникові значення: 1. *a female of a dog family*; 2. *a malicious woman*. Гіперсемою є *a female* (представниця жіночої статі), а гіпосемами — *of a dog family* (тварина

жіночої статі роду собак) і *malicious woman* (людська особа жіночої статі з негативними якостями). У цьому контексті при сполученні *wonderful* і *bitch* на перший план виходить сема *a female*, а сема *malicious* нейтралізується. Варто зазначити, що прикметник *wonderful* не характеризує якоїсь ознаки денотата, а передає ставлення мовця до нього. У подібний спосіб у прикладі 15 вживається зоометафора. Слово *brute*, яке має значення 1. *a beast* та 2. *savage, cruel person*, актуалізується у другому значенні. Гіперсемою є, як видається, *a living being*, а гіпосемою — *a savage, cruel person*. Ця гіпосема нейтралізується в контексті. Таким чином, і в першому, і в другому випадках спостерігається генералізація значення одного з компонентів словосполучення, що призводить до усунення несумісності компонентів указаних словосполучень і сприяє їх адекватному сприйняттю.

Відношення контрадикторності можуть виникати не тільки всередині синтагми-звертання, але й між звертанням та іншою частиною висловлювання.

(16) *Elizabeth (stretching out her arms): You hateful creature, I absolutely adore you.* (W. S. Maugham)

(17) *"And I'm not going to do what you asked me either. I love you, you silly bitch, and I'm the one who says what's to be done. Now and in the future."* (J. Brain)

(18) *Young Woman: All right. Let's shout at one another and strike one another and be perfectly beastly and wonderful.*

Young Man: Darling, you are a bitch! Now I feel wonderful. (W. Saroyan)

Як бачимо, такі відношення характерні для конфліктних ситуацій, як-от при з'ясуванні стосунків між близькими людьми. Вони передають емоційний стан мовця, інтенсивність його почуттів до адресата й надають мовленню експресивності. Важливу роль тут відіграє інтенція мовця, комунікативна мета всього висловлювання. У прикладах 16 і 17 домінує інтенція мовця висловити своє вкрай позитивне ставлення до адресата, а в прикладі 18 складається зворотна ситуація. У прикладі 16 контрадикторність проявляється сильніше, бо дієслова *hate*, від якого утворено прикметник *hateful*, і *adore* є явними антонімами. У прикладі 17 дієслово *love* передбачає позитивне ставлення до когось, а іменник *bitch* має і таке значення, як *malicious woman*. У наведених вище прикладах комунікативна семантика всього висловлювання домінує над семантикою окремих слів (включаючи звертання), яка вступає з нею у протиріччя (Почепцов, 1987). Контрастні звертання є своєрідними засобами підсилення оцінки, що виражається в іншій частині висловлювання.

Згадане явище є семантичною контрадикторністю. Натомість стилістична контрадикторність (несумісність) спостерігається тоді, коли звертання

й інша частина висловлювання належать до різних стилів мовлення.

(19) *Edward: Light of my life, shut up!* (N. Coward)

У цьому прикладі звертання належить до піднесеного стилю мовлення, а інша частина висловлювання — до розмовно-просторічного. Тут звертання знижує категоричність висловлювання, згладжує його грубість, робить менш образливим для адресата.

Приєм градації базується на принципі семантичної нерівності його складників, коли слова розташовуються за зростанням їх семантичної значущості або підсиленням експресії. Як відомо, існують три види градації: кількісна, якісна, логічна. Для емоційно-оцінних звертань характерні якісна та логічна градація. Указаний стилістичний прийом зустрічаємо при утворенні звертань і з негативною, і з позитивною конотацією. Перші трапляються в проаналізованому мовному матеріалі частіше, ніж другі, а лексичний склад таких звертань включає лайливі та пестливі слова.

(20) *"You snob. You damned snob. You thought me a cad because I hadn't been to Eton. Oh, they told me in R.S. What to expect. Why, don't you know that you're the laughing stock of the whole country?.."* (W. Maugham)

(21) *Leo (looking at her sharply): Tell us, my little dear, my clever little dear!* (N. Coward)

У наведених вище прикладах представлена якісна градація. Компонентами якісної градації можуть бути бездієслівні двоскладні висловлювання (приклад 20) або атрибутивні словосполучення з присвійними займенниками чи без них. Коли компонентами-звертаннями якісної градації є двоскладні бездієслівні висловлювання, то перший компонент утворюється як непоширене висловлювання уоч + noun. Другий компонент аналогічний за складом першому, але додатково містить інтенсифікатор, як, наприклад, емфатичні прикметники *bloody, rotten, filthy, damned* та інші, які підсилюють негативну оцінку адресата, і відповідні прикметники *little, clever* та інші, що передають підсилення позитивних емоцій щодо адресата.

Якісна градація складається переважно з двох компонентів-звертань, а логічна — з трьох. Якщо при якісній градації другий компонент, представлений вище, має жорстко фіксований склад, то при логічній градації — другий і третій компоненти не аналогічні першому й можуть бути за своїм складом як поширеними, так і непоширеними.

(22) *He flung down the rifle and turned to me. "You beauty! You wonder! You little queen! As brave as a lion. Black-haired witch!"* (A. Christie)

(23) *"You pig," she said. "You low rotten pimp. You murdering little" — she glared up at me —*

"ponce. Are you happy now, you bastard? Got rid of her nice, didn't you?" (J. Brain)

Далі зупинімось на розташуванні компонентів градації в тексті. Компоненти градації можуть мати як контактне, коли другий компонент слідує безпосередньо за першим, так і дистантне розташування. При дистантному розташуванні між компонентами градації наявна авторська (вступна ремарка) або репліка іншого персонажа.

(24) *Hill: ... You nit, you nit, you creepy-crawly nit. Don't you hear, don't you listen, can't you follow simple orders, can't you? Shut up! Don't answer back!* (A. Wesker)

(25) *"You bastard!" she exploded before he had even shut the door. "You ruthless, heartless bastard! You have no respect for anything or anyone. You and that Svengali of yours trifle with human lives —"* (E. Segal)

(26) *Joan. You sneak! Arnie. I'm not sneaking. I've been waiting for it to come. Joan. You rotten, bloody sneak. I've been walking around out there...* (D. Storey)

Так, у прикладі 25 в авторському тексті, який вводить пряму мову, представлено спосіб вимови звертання (дієслово *explode*) і підкреслюється збуджений емоційний стан мовця. Далі мовець наводить мотивацію своєї оцінки адресата, пояснює свій стан. У прикладі 26 реакція адресата на перше оцінно-характеризувальне звертання (перший компонент градації), його заперечення підсилюють роздратованість мовця і приводять до емоційної попереднього звертання, вимови другого звертання (компонента градації).

При безпосередньому спілкуванні міміка, жести, інтонація сприяють передачі емоційного стану мовця, його почуттів до адресата, які зумовлюють вибір певних форм звертання. У художньому тексті багато компонентів мовленнєвої ситуації представлені описово. Це також стосується відображення світу емоцій і переживань персонажів. Для найбільш повного розкриття образів персонажів автору необхідно повідомити читачам не тільки «що» говорять персонажі, але і «як», у якій формі стани.

(27) *She gathered herself together. No one could describe the scorn of her expression or the contemptuous hatred she put into her answer. "You men! You filthy, dirty pigs! You're all the same, all of you! Pigs! Pigs!" Mr. Macphail gasped. He understood.* (W. S. Maugham)

У наведеному вище прикладі в авторському мовленні спочатку дається опис почуттів персонажа в певний момент оповіді. Потім ці почуття вербально виражені безпосередньо в прямій мові персонажа у формі емоційно-оцінних звертань, які є компонентами градації. Приєм градації

використовується не тільки при звертанні до традиційного (живого) адресата, а й до предметів і померлих осіб.

(28) *Hughie. / Goes to his room, puts on light. Holds camera tight and up to his face. / Oh, you beauty. You little beauty. / He kisses the camera, puts it tenderly on top of cabinet. / (A. Seymour)*

(29) *They found him lying on the landing outside the bathroom, dead, with the dead Sealyham in his arms. Hardy looked at him for a long before speaking. "You fool," he muttered between his teeth angrily. "You damned fool!" (W. S. Maugham)*

У прикладі 28, як впливає з авторських ремарок, позитивні емоції в персонажа викликає фотоапарат, до якого він звертається в пориві ніжності. Цей персонаж — хлопець із неможливої родини, якому вдалося вступити до університету. За допомогою фотоапарата він здійснив давній задум: зробив низку гарних світлин для університетської газети. Для нього підготовка газети є ще одним способом проявити себе, самоствердитися. Тут необхідно звернути увагу на прикметник, який неодноразово зустрічається у звертаннях. Залежно від контексту він може мати як позитивні, так і негативні конотації. У складі звертань цей прикметник набуває відтінку або принизливості, або пестливості. У цьому прикладі він вживається в позитивному сенсі.

У прикладі 29 гнів мовця викликає вчинок адресата, який призводить до його безглуздої смерті. Така невинуватна гра з людським життям настільки обурює мовця, що він не може не висловити своїх почуттів, свого ставлення до вже померлого адресата.

Слова з негативними конотаціями (лайлива лексика) у складі звертань — компонентів градації можуть змінювати їх на протилежні залежно від ситуації спілкування. Вживання таких звертань може спричинятися не тільки негативними емоціями стосовно адресата, але й почуттям тривоги за нього, турботи про нього, бажанням допомогти і вберегти, спостерігаючи помилки та дурощі, які робить адресат.

(30) *"It made a damn good photograph, didn't it?" She could not but laugh. "You pig. You filthy pig." (W. S. Maugham)*

(31) *Nicky (forcing a laugh): You are being terribly funny, aren't you? Helen: You fool! You unutterable little fool! Nick: Don't be dramatic, dear. (N. Coward)*

У прикладі 30 наведено уривок із бесіди матері з дорослим сином. У відповідь на одне з іронічних зауважень сина вона жартівливо, фамільярно вживає звертання, які зазвичай належать до лайливої лексики. У прикладі 31 наводиться діалог між молодим чоловіком і близькою подругою його матері, яка знає його з дитячих років.

Ця жінка здогадується про його захоплення наркотиками, намагається викликати його на відверту розмову, застерегти від згубних наслідків такого захоплення. Молодик вдає, що нічого страшного з ним не відбувається, й уникає відвертої розмови. Співбесідниця реагує на його поведінку, вживаючи емоційно-оцінні звертання, і висловлює таким чином свою тривогу стосовно нього.

Отже, можемо стверджувати, що позиція звертання відкрита для актуалізації стилістичних прийомів, які базуються на семантичному контрасті та нерівності. Такі звертання беззаперечно входять до арсеналу експресивних засобів художнього тексту і можуть надавати іронічної тональності оповіді. Для створення іронічного смислу у звертаннях реалізуються не тільки власне стилістичний прийом іронії, а й інші стилістичні прийоми, включаючи метафору, метонімію, антономазію. Аналіз вживання оксиморону у звертаннях дав змогу встановити, що контрадикторні відношення існують як між компонентами звертання (на рівні словосполучення) — традиційний оксиморон, так і між звертанням та іншою частиною висловлювання. В останньому випадку спостерігається контрадикторність двох видів: семантична і стилістична. Контрастуючи з іншою частиною висловлювання, звертання може підсилювати її значення або знижувати категоричність. Описані вище відношення характерні, як правило, для емоційно-оцінних звертань. Вживання вказаних вище стилістичних прийомів, а також прийому градації у звертаннях поєднуються з оцінним компонентом, сигналізуючи про позитивне або негативне ставлення мовця до адресата. У певних ситуаціях спілкування персонажів традиційний оцінний компонент може змінювати свій знак на протилежний. Контекст уможливорює адекватне інтерпретування конотацій, притаманних звертанням. Використання стилістичних прийомів, що базуються на семантичному контрасті та нерівності в позиції звертання, сприяє підсиленню експресивності художнього тексту, якнайповнішому відображенню всього спектра суперечливих почуттів та емоцій персонажів, наближенню їх до читачів.

Покликання

- Арнольд, И. (2002). *Стилистика. Современный английский язык*. Москва: Флинта; Наука.
- Гальперин, И. (2010). *Стилистика английского языка*. Москва: Либроком.
- Никитин, М. (2007). *Курс лингвистической семантики*. Санкт-Петербург: РГПУ им. Герцена.
- Походня, С. (1984). *Языковые средства выражения иронии в англоязычной художественной прозе* (Автореферат дис. канд. филол. наук). Киев: КГУ.
- Почепцов, Г., мл. (1987). *Коммуникативные аспекты семантики*. Киев: КГУ.
- Braine, J. (2002). *Room at the Top*. London: Arrow.
- Christie, A. (1978). *The Man in the Brown Suit*. Frogmore: Triad Panther.
- Coward, N. (1979). *Plays: One*. London: Eyre Methuen.
- Francis, D. (2000). *Nerve*. London; Sydney: Pan Books.
- Hailey, A. (1986). *Strong Medicine*. New York: Dell Publishing.

Maugham, W. S. (1974). *Three Comedies*. New York: Washington Square Press.
Saroyan, W. (1975). *Selected Short Stories*. Moscow: Progress.
Segal, E. (1981). *Man, Woman and Child*. Frogmore: Granada Publishing.
Shaw, J. B. (1989). *Heartbreak House*. Harmondsworth: Penguin.
Updike, J. (1987). *Of the Farm*. Moscow: Raduga Publishers.

References (translated and transliterated)

Arnold, I. (2002). *Stilistika. Sovremenniy angliyskiy yazyk [Stylistics. Modern English Language]*. Moscow: Flinta; Nauka.
Braine, J. (2002). *Room at the Top*. London: Arrow.
Christie, A. (1978). *The Man in the Brown Suit*. Frogmore: Triad Panther.
Coward, N. (1979). *Plays: One*. London: Eyre Methuen.
Francis, D. (2000). *Nerve*. London, Sydney: Pan Books.

Galperin, I. (2010). *Stilistika angliyskogo yazyka [Stylistics of the English Language]*. Moscow: Librokom.
Hailey, A. (1986). *Strong Medicine*. New York: Dell Publishing.
Maugham, W. S. (1974). *Three Comedies*. New York: Washington Square Press.
Nikitin, M. (2007). *Kurs lingvisticheskoi semantiki [Course in Linguistic Semantics]*. Saint-Petersburg: RGPU named after Herzen.
Pocheptsov, G. jr. (1987). *Kommunikativnyye aspekty semantiki [Communicative Aspects of Semantics]*. Kyiv: KGU.
Pokhodnya, S. (1984). *Yazykovyye sredstva vyrazheniya ironii v angloyazychnoi khudozhestvennoi prose [Linguistic Means of Expressing Irony in English Literary Prose]*. (Abstract of PhD thesis). Kyiv.
Saroyan, W. (1975). *Selected Short Stories*. Moscow: Progress Publishers.
Segal, E. (1981). *Man, Woman and Child*. Frogmore: Granada Publishing.
Shaw, J. B. (1989). *Heartbreak House*. Harmondsworth: Penguin.
Updike, J. (1987). *Of the Farm*. Moscow: Raduga Publishers.

SEMANTIC CONTRAST AND INEQUALITY IN THE VOCATIVE POSITION (BASED ON ENGLISH FICTION)

Iryna Tryshchenko

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

This paper aims at analysis of stylistic devices based on semantic contrast and inequality actualized in the vocative position. The subject of the study is functioning of the given vocatives in literary texts. The author used methods of semantic, contextual analysis and elements of pragmatic analysis. The results of the study. Ironic forms of address were firstly analysed among contrastive vocatives. They often include evaluative component of connotation. Depending on the context this component of connotation may change its meaning from negative to positive and vice versa. Cases of non-referential use of address forms for creating ironic meaning are also discussed. During the analysis of address forms based on oxymoron certain postulates of M. V. Nikitin's theory of semantic combinatorics are used. The findings indicate that contradictory relations may exist not only inside a vocative syntagm, but also between the vocative and the rest of the utterance. In addition to that, semantic and stylistic types of such contradictoriness are characterized. Moreover, types of gradation and frequency of their actualization in the vocative position are analyzed. Besides that, variants of gradation components positioning in the text are revealed. The role of authorial text in the adequate interpretation of emotional and evaluative address forms — components of gradation — is defined. The usage of all of the above mentioned stylistic devices in the vocative position is combined with the evaluative component of connotation, highlighting positive or negative attitude of the speaker to the addressee and certain reaction of the speaker to the concrete communicative situation, addressee's words or behavior. Further study of address forms may be promising in their interrelation with other means expressing the category of speech addressability, in revealing their genre specificity and characteristic features of other stylistic devices actualization in the vocative position.

Keywords: corpus-based analysis; father-child discourse; animated series; gender stereotypes; family stereotypes.

Стаття надійшла до редколегії 27.04.2020